

محلۀ عباس آباد اصفهان

لطف‌الله احتشامی

مقدمه

عصر صفوی یکی از شگفت‌انگیزترین دوره‌های تاریخ ایران است. این دوره به علت آنکه ریشهٔ مذهبی در ادوار گذشته دارد، با چهرهٔ ویژه‌ای بروز می‌کند و به علت اینکه زمینهٔ بسیاری از تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی را در اعصار بعدی نیز پدید می‌آورد، اهمیت ویژه‌ای در تاریخ اسلام به‌طور اعم و تاریخ ایران به‌طور اخص دارد.

پایتخت قرار دادن اصفهان

به دنبال تفکر پایتخت قرار دادن اصفهان، شاه عباس علاقهٔ وافری به ساماندهی وضع شهر اصفهان نشان می‌داد «این پادشاه در سال (۱۵۶۵/م = ۱۰۰۶/ق) تصمیم گرفت دربار خود را در اصفهان مستقر سازد و این شهر را که بر اثر عبور وحشت‌انگیز تیمور^۱ نابود شده بود به‌گونه‌ای آباد کند که دنیا را به تحسین و شگفتی وادارد. در عصری که حتی در مغرب‌زمین و شهرهای اروپا، میدانها تنگ و کوچه‌ها زشت و ناخوشایند بود و یک قرن پیش از آنکه طرح ایجاد کاخ «ورسای» در محیلهٔ بنیانگذارانش مرتسم شود، این مرد شرقی، نقشهٔ بنای قرینه‌سازیهایی بزرگ و گشایش و ایجاد خیابانهایی را کشید که پس از وی کسی نتوانست مانند آنها را به‌وجود آورد، اصفهان نوینی که شاه عباس بنیاد نهاد، از نظر طرح و نقشه، ماورای ابتکارات افکار آن زمان بود»^۲.

سیاست شهرسازان عصر صفوی

«سیاست توسعهٔ شهری شاه‌عباس برای توسعهٔ تجاری میدان شاه در زمرهٔ جالب‌ترین، بلکه مؤثرترین تلاشهای او در هدایت امور اقتصادی قرار می‌گیرد، هدف کلی این بود که اصفهان را به پایتختی واقعی و مکانی سزاوار تخت شاهی بدل کند»^۳. یکی از متون اوایل دورهٔ صفوی که اطلاعات مربوط به اصفهان را ارائه می‌دهد کتاب *نقاوة الآثار فی ذکر الاخبار نطنزی* افسوخته‌ای است.

توصیف مؤلف از کارهای عمرانی شاه‌عباس در مورد طراحی و احداث پروژه‌های شهری شاه‌عباس از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.^۴ شاه‌عباس برای نیل به اهداف خود چند کار ارزشمند انجام داد.

- ۱- سرمایه‌گذاری برای خرید ملک به‌منظور احداث بنا
- ۲- پرداخت یارانه‌های طویل‌مدت برای ساختمان‌سازی^۵
- ۳- استفاده از درآمد موقوفات تجاری و زراعی

دکتر سیروس شفق‌ی بر تفکر و اندیشهٔ شهرسازان صفوی صحنه می‌گذارد و می‌نویسد: سیاست شهرسازان صفوی، توسعهٔ شهر به سمت جنوب و در کنار چهارباغ عباسی بوده است که محلات جدیدی را با برنامه‌ریزی قبلی طراحی نموده و محله‌های نوساز یکی از پس دیگری در بخش جنوبی شهر قدیمی احداث گردید که قلمرو هر محله از محلهٔ دیگر با دروازه‌ای مشخص بود. و پس از توسعه به شهر قدیمی پیوست. این حرکت عقلایی و مهندسی دورهٔ صفوی هنوز هم با موازین شهرسازی عصر حاضر مطابقت دارد.^۶

شهر اصفهان در آن دوره یکی از مراکز مهم تجاری بوده و شهرسازان آن زمان به توسعهٔ مرکز اقتصادی شهر

- ۱- تیمور طی دو روز بیش از یکصد هزار نفر از اهالی اصفهان را قتل‌عام کرد.
- ۲- پیر لوتی، به *سوی اصفهان*: ترجمهٔ بدرالدین کتابی، تهران: اقبال، ۱۳۷۲، ص ۱۹۸.
- ۳- *مجلهٔ رواق*، فصلنامهٔ تحقیقاتی در زمینهٔ معماری و هنر، سال اول، شمارهٔ ۱، پاییز ۱۳۷۷، ص ۷۸-۷۴.
- ۴- محمود بن هدایت افسوخته‌ای نطنزی، *نقاوة الآثار فی ذکر الاخبار*، به اهتمام احسان اشراقی، ۱۳۵۰، ص ۵۳۶-۵۳۵.
- ۵- *مجلهٔ رواق*، فصلنامهٔ تحقیقاتی، در زمینهٔ معماری و هنر، سال اول، شمارهٔ ۱، پاییز ۱۳۷۷، ص ۷۷.
- ۶- سیروس شفق‌ی، «اصول شهرسازی اصفهان عصر صفوی»، *فصلنامهٔ فرهنگ اصفهان*، شمارهٔ ۱۵، بهار ۱۳۷۹، صص ۳۵ و ۵۱.

توجه خاصی داشتند. لذا به توسعه بازار اصفهان به سمت جنوب همت گماشتند. از این رو بازار اصفهان نقش پلی را ایفا می‌کرد که دو بافت قدیمی و جدید شهر را در شمال و جنوب به همدیگر ارتباط می‌داد. تفکر شهرسازان صفوی بیشتر در ارتباط با بخش جنوبی بازار و مراکز اقتصادی آن عصر، میدان کهنه، میدان میر و بازارهای اطراف مسجد جامع بود و در این طرح قرینه‌سازی که از ویژگیهای عصر صفوی است میدان شاه در مقابل میدان هارون ولایت (کهنه) بازار شاهی در مقابل بازار قدیم و مسجد شاه در مقابل مسجد جامع احداث گردید.^۱

با توسعه شهر اصفهان، این شهر علاوه بر مرکزیت اقتصادی به پایگاه سیاسی نیز تبدیل گردید و گروههای مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و مذهبی بدین شهر روی آوردند و هر گروه در مکانی مسکن گزیدند و محلات جدید به محلات قدیمی افزوده شد. از چهل محله‌ای که در منابع ذکر شده فقط چند محله با طراحی قبلی احداث شده که عبارت‌اند از:

۱- محله دولت ۲- محله عباس‌آباد ۳- محله جلفا

با وجود این گسترش شهر هرگز تخریب و نابودی بافت‌های قدیم شهر را به همراه نداشت و شهرسازان صفوی پایتختی بنا کردند که دارای خیابانهای عریض، پلهای زیبا، قصرهای باشکوه، دیوانخانه‌های بزرگ، مساجد و مدارس مجلل، بازارهای معتبر، میدانهای وسیع، حمامهای پاکیزه و باغهای دلگشا با «گلشای نسترن»، «گل سرخ»، «ژدر دهان»، «زبان در قفا»، «همیشه بهار»، «نرگس» و «شب بو» بود که آثار آنها بعد از چهار قرن هنوز پا برجاست.^۲

جمعیت اصفهان در دوره صفوی

افزایش جمعیت و رونق اقتصادی در آن دوره نقش مهمی در احداث محله عباس‌آباد داشته است. شاردن فرانسوی (۱۶۷۷-۱۶۶۳ م) جمعیت اصفهان را در زمان صفویه بالغ بر یک میلیون و یکصد هزار نفر ذکر کرده است.^۳ حزین لاهیجی جمعیت اصفهان را هفتصد هزار نفر ثبت کرده و می‌نویسد: «پس از حمله افغانه جمعیت اصفهان به ۶۰۰۰۰ تن کاهش یافته است.»^۴ کمپفر (۱۶۸۴ م) در خصوص جمعیت اصفهان می‌نویسد: «پایتخت صفوی روز به روز در حال گسترش بود، زیرا به طور دایم از سایر نواحی مملکت به آنجا هجوم می‌آوردند به این امید که در قصر دربار بتوانند از چنگ ظلم و جور حکام و والیان در امان باشند. با این حال در این پایتخت باشکوه، حصار شهر بر اثر توسعه شهر و ایجاد عمارات جدید به راحتی

دیده نمی‌شود و حدوداً هشت هزار خانه و باغ در خارج حصار قرار داشت.»^۵ میرزا حسین‌خان فرزند محمد ابراهیم خان تحویلدار، جمعیت اصفهان را در دوره صفویه هفتصد هزار نفر ثبت کرده است.^۶ منابع هلندی نیز گزارشی را در مورد جمعیت اصفهان در دوره نادرشاه ارائه کرده‌اند که جمعیت دوره صفویه را از روی آن می‌توان حدس زد. در این گزارش آمده است: «نادر برای اینکه آگاهی بیشتری از وضع ثروت کشور به دست آورد، فرمان داد تا همه خانه‌های مسکونی اصفهان را سرشماری کنند و معلوم شد که هشت هزار خانه مسکونی در شهر باقی مانده است که در زمان پادشاهی شاه سلطان حسین نود هزار خانه و در سال ۱۷۲۷ م که اشرف افغان شهر جدید را بنا کرد، چهل هزار خانه وجود داشته است.»^۷ این سرشماری، ویرانی و خالی از سکنه شدن شهر اصفهان را به خوبی بیان می‌کرد و از دست حکومت نادر برای بازگرداندن آن به حال اولیه‌اش کار چندانی ساخته نبود. اگر بعد جمعیت خانوار سرشماری دوران نادری را پنج نفر به حساب بیاوریم، حداقل جمعیت شهر اصفهان در اواخر دوره صفویه چهارصد و پنجاه هزار نفر و در دوره اشرف افغان دویست هزار نفر و در زمان نادرشاه دارای چهل هزار نفر جمعیت بوده است.

افزایش جمعیت در دوره صفوی باعث احداث شهرکهای جدیدی در حومه شهر قدیم اصفهان گردید. از حومه‌های اصفهان که به رشد و توسعه شهر کمک کرده، باید از دو محله قدیمی یکی عباس‌آباد در مغرب اصفهان که به نام مؤسس خود موسوم گردید و دیگری جلفا در جنوب که اسم جلفای آرامنه را بر خود دارد، نام برد.^۸

۱- فصلنامه فرهنگ اصفهان.

۲- به سوی اصفهان، ص ۲۱۶.

۳- ژان شاردن، سفرنامه شاردن (بخش اصفهان)، ترجمه حسین عربضی، چاپ دوم، ۱۳۶۲، صص ۵۰، ۱۶۶، ۱۷۵.

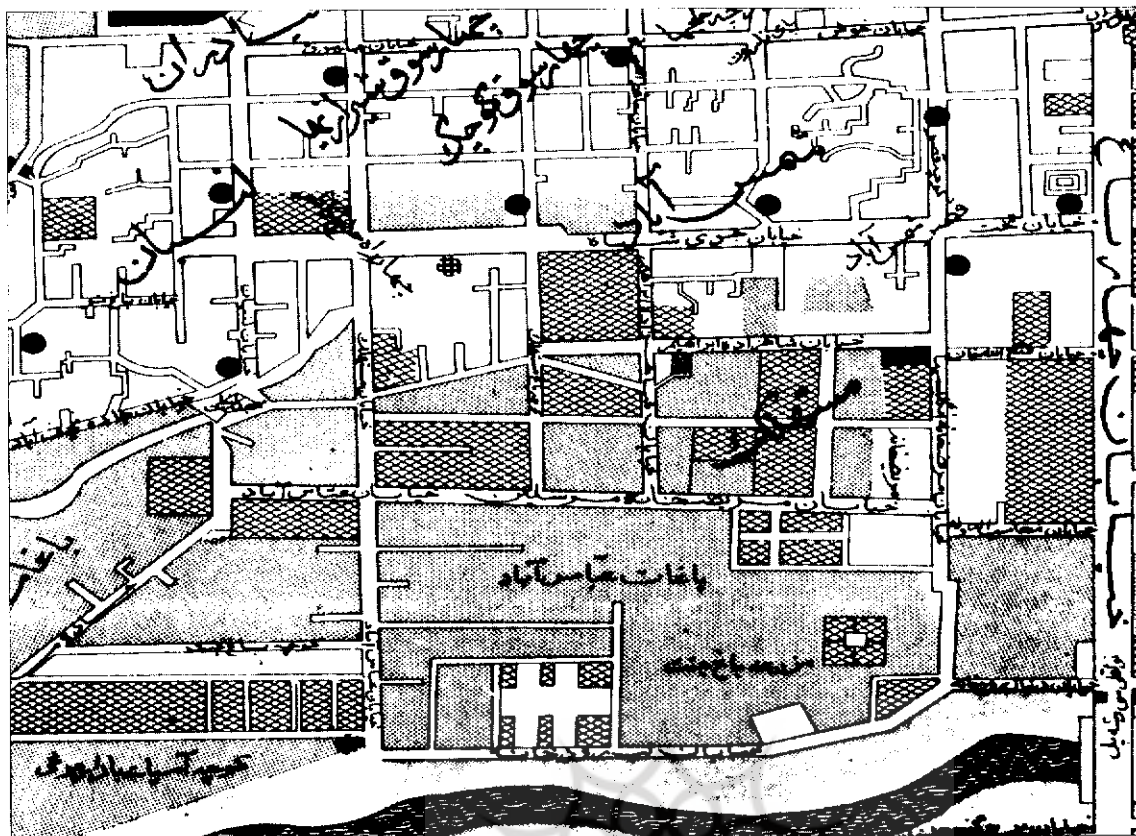
۴- حزین لاهیجی، دیوان حزین به ضمیمه سفرنامه و تاریخ حزین، با مقدمه بیژن ترقی، ۱۳۶۲، صص ۶ و ۶۵.

۵- ابوالحسن مبینی، «ایران عصر صفوی از نگاه انگلبرت کمپفر»، کتاب ماه، تاریخ و جغرافیا (ویژه مطالعات صفوی)، شماره ۳۷-۳۸، آذرماه ۱۳۷۹، ص ۱۱۶.

۶- میرزا حسین‌خان تحویلدار اصفهانی، جغرافیای اصفهان، به کوشش منوچهر ستوده، ۱۳۴۳، تهران، صص ۱۸، ۲۰، ۳۰، ۳۶.

۷- ویلم فلور، حکومت نادرشاه، ترجمه ابوالقاسم سری، ۱۳۶۸، ص ۷۳.

۸- انگلبرت کمپفر، سفرنامه کمپفر، ترجمه کیکاووس جهانداری، خوارزمی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۶۳، ص ۱۸۶.

پیدایش عباس آباد

گزارشهای روزنامه ملاجلال‌الدین منجم حاکی از آن است که امر جهان‌مطاع به نفاذ مقرون گردید و فرمان مطاعه صادر گشت و در سال ۱۰۰۶ ق نهری عظیم از زاینده‌رود جدا ساختند و به باغ عباس‌آباد آوردند و از آنجا به کل باغها جاری ساختند.

تا به حکم شاه آب آمد به باغ

آب باغ از بهر تاریخش رسید^۱

سهم آب عباس‌آباد از طریق مادی نیاصرم به اندازه ۱/۲ سهم و از طریق مادی فدوی (فدن) نیز به اندازه ۱/۲ سهم تأمین می‌شد که این تقسیم‌بندی بر اساس تقسیمات طومار منسوب به شیخ بهائی بوده است.^۲

در زمان شاه عباس اول سیر صعودی جمعیت به جایی رسید که مردم شهر از کمبود مسکن شکایت کردند و «عرض نمودند که در یک اتاق بیست و پنج نفر زن و مرد می‌خوابند»^۳ و چون شاه عباس عده‌ای از تبریزیان را نیز به اصفهان کوچ داده بود لذا «در سلخ ماه صفر هزار و بیست (۱۰۲۰ ق) تعیین مکان خانه‌های تبریزیان نمود در کنار آب زاینده‌رود، چنانکه در میان محله‌ها و خانه‌های ایشان چهار نهر عظیم گذران است. اصل باغ جنت را از ملاعلی‌رضا گرفتند که چهارسو، تیمچه و بازارچه تبریزیان شد و باقی به چهار محله خانه بسازند،

به سبب مؤنتی تبریزیان یکهزار جریب زمین به سه هزار تومان خریدند از رعایا و جماعت اصفهانی، و مقرر شد که به سرکاری لله‌بیک پانصد خانه به زر شاه بسازد به جهت نادران و منعمان هر کس هر چه بخواهد تا یکصد تومان به رسم مساعده قرض‌الحسنه بدهند که در عرض پنج سال ادا نمایند و در آخر ببخشیدند.^۴

سرانجام شاه عباس مجموعه زیبای عباس‌آباد را در جانب غربی شهر اصفهان برای سکونت تبریزیان ساخت و این محله زیباترین قسمت شهر اصفهان بود که عموم عمارات مجلل و باشکوه در این محله ساخته شد و شاه عباس از سفیران خارجی در خانه‌های محله عباس‌آباد پذیرایی می‌کرد، به طوری که «در شب ۲۷ ماه رجب هزار و بیست و هشت (۱۰۲۸ ق) شاه عباس سفیر

- ۱- ملا جلال‌الدین منجم، تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا، ۱۳۶۲، ص ۱۶۳-۱۶۲.
- ۲- سیدحسن حسینی ابری، زاینده‌رود از سرچشمه تا مرداب، اصفهان ۱۳۷۹، ص ۶۶، ۷۰، ۸۰، ۱۳۹ و ۱۴۰.
- ۳- میرزا حسین‌خان تحویلدار، جغرافیای اصفهان، به کوشش منوچهر ستوده، ص ۳۱ و نیز آثار ملی اصفهان، رفیعی مهرآبادی، ۱۳۵۲، ص ۲۴۵.
- ۴- ملا جلال‌الدین منجم، تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال‌الدین منجم، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا، ۱۳۶۶، ص ۴۱۳.

جهانگیر را به حضور پذیرفت و او را با سفیران اسپانیایی و انگلیسی و عثمانی به خانه امام قلی خان بیگلربیگی فارس که در محله عباس آباد اصفهان نزدیک خرابیات بود برد و چون فصل تابستان بود بر بام خانه از او پذیرایی کرد.^۱ کمپفر محقق آلمانی (۱۶۸۴م) نیز می نویسد: «ما هم دو بار منزل خود را عوض کردیم تا سرانجام در عباس آباد که از محله های جدید و تمیز شده است و در آن به آبرومندی و آسایش می توان زندگی کرد سکنی گرفتیم، اغلب خانه هایی به سفر داده می شود که به علت قصور مالک آنها از طرف شاه مصادره شده است.»^۲

خصوصیات شهری عباس آباد

مجموعه زیبایی عباس آباد یکی از محلات قدیمی دوران صفوی است که محدوده جنوبی آن از سی و سه پل شروع و به پل مارنان خاتمه می یافت. محله عباس آباد دارای کوچه های متعددی بوده و اولین کوچه آن از دروازه سلطنتی شروع و به طول ۴۰۰ متر (۱۲۰۰ پا) مستقیماً به رودخانه ختم می شده است. مجلل ترین عمارات آن روزگار اصفهان در این کوچه قرار داشته و خانه های این کوچه عبارت بوده اند از: کاخ محمد طاهر منجم باشی، کاخ و حمام و بازار ساروتقی وزیر اعظم، مسجد ملک بیگ تبریزی، قصر محمد مؤمن باغبان باشی، قصر و حمام و بازار چلیپی استانبولی، قصر میر قاسم بیگ کلانتر سازنده قصر رستم خان، شاهزاده گرجی بود و قصر و بنای زیبای پسر عزیزالله.^۳ بیشتر خانه های عباس آباد برای خنک کردن فضای خانه ها در هنگام تابستان دارای بادگیر بوده است که امروزه اثری از آنها برجای نمانده است.

دومین کوچه محله عباس آباد، کوچه «پای نارون» بوده که به قبرستان «ستی فاطمه» منتهی شده است. کوچه آجرسازان که کاخ اقرولوبیک صاحب دیوان در آن قرار داشته و شاه عباس او را به سعایت محمد بیگ وزیر اعظم کور کرد، کاخ نجفقلی بیگ سفیر ایران در هندوستان (۱۶۶۴م/ ۱۰۷۵ق) در این کوچه قرار داشته است، قصر میرزا خان بیگ تاجرباشی و خانه کمال بیگ جواهر فروش نیز در این کوچه بوده است.

در سومین کوچه محله عباس آباد اصفهان مسجد و مهمانسرای بزرگی قرار داشت. در محله زیبا و بزرگ عباس آباد در سال (۱۶۶۷م/ ۱۰۷۸ق) بیش از ده هزار خانه وجود داشته است. اماکن عمومی این محله عبارت بودند از: ۱۳ مسجد، ۱۹ حمام، ۲۴ کاروانسرا، ۵ مدرسه که به حساب نیامده است.

جمعیت عباس آباد

با توجه به گزارش شاردن (۱۶۷۷-۱۶۶۳م) که عباس آباد را دارای ده هزار خانه و رستم التواریخ که عباس آباد را دارای دوازده هزار خانه با سردرهای عالی و همه با نقش و نگار یاد کرده^۴ و با در نظر گرفتن حداقل بعد خانوار (۵ نفر) می توان گفت که کمترین جمعیت محله عباس آباد در دوره صفویه پنجاه هزار نفر بوده است.

نقاره خانه عباس آباد

قدمت نقاره خانه در اصفهان به دوران ملک شاه سلجوقی برمی گردد. به طوری که «یکی از بناهای کهن که از عهد عجم نشانی داشت مسجد آقاسی بود، آخر میدان کهنه و عوام آن را نقاره خانه ملک شاه می گفتند.»^۵ این مسجد در سال ۱۳۰۷ شمسی در مسیر خیابان قرار گرفت. شاردن می نویسد: «نزدیک این گود کوچه عربان است و به فیصره کهنه ختم می شد که بالای آن عمارت نقاره خانه قدیم بوده و قبل از شاه عباس کبیر به هنگام شام و سحر نقاره می زدند تا آنکه میدان شاه را ساخته و نقاره خانه بدانجا انتقال یافت.»^۶ کمپفر می نویسد: در دوران صفویه نقاره خانه در قسمت شمال میدان بزرگ اصفهان نزدیک کاخ سلطنتی قرار دارد. در آنجا صبح ها و هنگام غروب آفتاب و دو ساعت قبل از طلوع آفتاب به افتخار پادشاه انواع طبلهای دستی و شیپورهایی که نزد ما اصلاً رواجی ندارد می نوازند و سروصدایی گوشخراش به راه می اندازند. از این گذشته نقاره خانه در هنگام رؤیت هلال، در اعیاد مذهبی، و همچنین هنگامی که شاه ضیافتی ترتیب داده به کار می پردازد. روی هم رفته در حدود چهل نقاره چی، شیپورزن و نوازندگان دیگر وجود دارند که حقوق خود را از محلی که برای «قوالان» در نظر گرفته شده دریافت می دارند.^۷

- ۱- نصرالله فلسفی، زندگی شاه عباس، ج ۱ و ۲، چاپ ششم، ۱۳۷۵، ص ۶۵۸ و ج ۴ و ۵، صص ۱۲۹۳ و ۱۳۱۲.
- ۲- سفرنامه کمپفر، ص ۲۴۴.
- ۳- سفرنامه شاردن، ص ۱۷۵-۱۶۶-۵۰.
- ۴- آصف محمد هاشم، رستم التواریخ، چاپ دوم، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، ۱۳۵۲، ص ۹۰.
- ۵- جابری انصاری، تاریخ اصفهان، به تصحیح جمشید مظاهری، ص ۱۱۶ و همچنین آثار ملی اصفهان، رفیعی مهرآبادی، ۱۳۵۲، ص ۴۸ و نیز لطف الله هنرفر، گنجینه آثار تاریخی اصفهان، ۱۳۵۰، ص ۷۳۱.
- ۶- سفرنامه شاردن، ص ۸۵.
- ۷- سفرنامه کمپفر، ص ۱۵۹، گنجینه آثار تاریخی اصفهان، ص ۳۶۵.

شاه عباس برای جلب رضایت مردم به محله عباس‌آباد نقاره‌خانه‌ای عنایت فرمود و قصد داشت به محله جلفا نیز نقاره‌خانه‌ای عطا کند، ولی آرامنه از ترس هزینه آن که بر آنان تحمیل می‌شد قبول نکردند. مؤلف رستم‌التواریخ می‌نویسد: «در محله عباس‌آباد اصفهان نقاره‌خانه‌ای بود که هر روز به قاعده می‌زدند و آن محله را دوازده هزار خانه آباد بود، همه با سردرهای عالی و همه با نقش و نگارها و هر وقت که غراب (کشتی) میرزا محمدتقی مذکور از دریا بیرون می‌آمد و اموالش وارد اصفهان می‌گردید، نقاره‌خانه عباس‌آباد را فرو می‌گرفتند و کوس و کور می‌زدند و کرنای می‌دمیدند و تجار و پیله‌وران با خبر و مطلع و آگاه می‌شدند و امتعه و اقمشه‌اش را می‌خریدند»^۱.

عباس‌آباد در دوره افغان‌ها

فتنه افغان منجر به تصرف اصفهان به دست محمود افغان شد، با سقوط اصفهان و قتل شاه سلطان حسین شیرازة حکومت مرکزی از هم پاشید. پس از تسخیر اصفهان به دست افغان‌ها در ۱۱ محرم ۱۱۳۵/ قمری ابتدا محمود و سپس اشرف افغان به سلطنت رسیدند، ابتدا به دستور اشرف سجعی بر سکه‌ها نقش گردید که در آن به خلفای راشدین اشاره شده است.

از الطاف شاه اشرف حق شمار

به زر نقش شد سکه چاربار
تذکره احوال حزین و سفرنامه کروسینسکی از مهمترین و معتبرترین منابع تاریخی در خصوص اوضاع اجتماعی و سیاسی و فرهنگی ایران در یکی از پرآشوب‌ترین دوره‌های تاریخ یعنی سالهای پایان حکومت صفویان و تفوق افغان‌ها به‌شمار می‌رود، زیرا حزین و کروسینسکی هر دو گواهان عینی ایام هجوم غلجایی‌ها به ایران بودند که در جریان محاصره و تصرف اصفهان به‌دست آنان (۱۱۳۵ق/ ۱۷۲۳م) در اصفهان حضور داشتند. محمود در اوایل ماه آوریل توانست پلی را در محله عباس‌آباد تصرف کند و سرپلی را در آنجا مستقر سازد، کمی بعد توانست با سپاهسانی که در شرق و شمال شهر برقرار کرده بود ارتباط پیدا کند و بدین ترتیب ورود و خروج شهر را تحت کنترل خود درآورد و آن را مسدود سازد.^۲

حزین لاهیجی می‌نویسد: محمود افغان در سال ۱۱۳۴ قمری وارد اصفهان شد و بر اثر قحطی و بیماری دو برادر و جده‌ام در شهر اصفهان درگذشتند. پس از بازگشت از تهران به اصفهان می‌نویسد آن شهر معظم را

با بودن پادشاه به غایت خراب دیدم و از آن همه مردم و دوستان کمتر کسی باقی مانده بود.^۳

محمود افغان که فقط بر اصفهان و نواحی آن حکومت می‌کرد به‌دست پسر عمویش اشرف به قتل رسید. اصفهان در زمان حمله افغان‌ها یعنی هجوم وحشتناک و تاخت و تاز بزرگی که به‌دست محمود افغان انجام گرفت ویران گردید و پس از تحمل بار محنت این حمله که شمار سکنه آن را از هفتصد هزار نفر به شصت هزار تن کاهش یافت دیگر عظمت خود را باز نیافت. اصفهان به هنگام هجوم وحشیان خاوری در اوج زیبایی و ظرافت قرار داشت در آن زمان چهارباغ‌کانون قشنگی و

- ۱- رستم‌التواریخ، ص ۱۷۳ و ۱۹۵، و چاپ جدید رستم‌التواریخ به تصحیح عزیزالله، ۱۳۸۰، ص ۸۲ و ۸۲.
- ۲- علی‌اکبر سرفراز، فریدون آوزمانی، سکه‌های ایران، از آغاز تا زنده‌ی، تهران، ۱۳۷۹، چاپ اول، ص ۲۸۱.
- ۳- تاریخ ایران دوره صفویان، پژوهش از دانشگاه کمبریج، ترجمه دکتر یعقوب آژند، سال ۱۳۸۰، ص ۱۳۴.
- ۴- دیوان حزین لاهیجی به ضمیمه تاریخ و سفرنامه حزین ص ۶۹.

زیبایی بود. به طوری که کاخ و رسای به پای آن نمی‌رسید.^۱ در این یورش بیرحمانه، باغها و کاخهای صفوی و جانشینان شاه عباس که فرمانروایی آنها تا هنگام هجوم افغان‌ها (۱۷۲۱ م) ادامه داشت به نابودی کشانده شد.^۲ بنا بر قول دکتر هنرفر محله عباس‌آباد در پی فتح اصفهان به دست افغان‌ها (۱۱۳۵ ق / ۱۷۲۲ م) نابود شد و جریان آب بر اثر خرابی مسیر ایستاد و باغ عباس‌آباد رو به ویرانی و خرابی آورد.^۳ و تا اواخر زنده‌ی دیگر اثری از عباس‌آباد باقی نماند.

عباس‌آباد در دوره قاجاریه

جهانگرد اروپایی اولیویه که در روزهای آخر عمر آقامحمدخان قاجار از اصفهان دیدن کرده (۱۲۱۱ ق / ۱۷۹۶ م) می‌نویسد: «امروزه اصفهان را غیر از رسوم و اطلاق چیزی احاطه نکرده است، نه از عباس‌آباد که محله منظم و تمام قسمت غربی شهر را شامل می‌شد | و حاوی بهترین و بزرگترین و خوش‌ساخت‌ترین محلات بود نشانی است و نه از محله گبرها که در جانب جنوبی و طرف راست زاینده‌رود بوده اثری باقی است».^۴

جابری انصاری می‌نویسد: از طرف مغرب نزدیک به اواخر چهارباغ راه محله عباس‌آباد سابق بود که به زبان عوام به مبالغه و اغراق، در پایان دولت صفویه چندان خانه‌های متعینین در آن بوده که چهل یا چهارصد آفتابه زر در هر یامداد در مادی نیاصرم زده می‌شد. این محل همان باغ عباس‌آباد است که به نام خود شاه عباس طرح افتاد و امروزه کرامندترین محله‌های اسپهان شده از بها و ارزش، که قیمت یک خانه کوچکش را بیش از تمام آن محل عریض و طویل چند سال قبل می‌گویند و خیابان حالیه هم که در آن افتاده به نام عباس‌آباد گویند به همان روش که آن محله از طرف مغرب سابقاً از خیابان شاهپور امروزه راجع به عباس‌آباد بوده تا نزدیک چهارباغ نو و چهارباغ کهنه آن محله را دو بخش می‌نموده و گویند اشرفی چندان بوده به عهد صفویه که جای هاونی قهوه‌کوبی را روزی هفت اشرفی اجاره می‌کردند، الله اعلم، روایت است مردی در آن محل اتاقی برای عروسی پسرش خواسته، زنی مالکه آن گفته بود، «اتاق را اشرفی فرش کن تا بفروشم».^۵

در اواخر دوره قاجاریه در منطقه عباس‌آباد آنچه از عرصه و اعیان موجود بوده و سیدرضا خان صاحب‌منصب اداره جلیله نظامیه اصفهان بر روی نقشه دارالسلطنه اصفهان در سال ۱۳۴۲ ق / ۱۳۰۲ ش ترسیم

کرده عبارت است از: باغ و عمارت مشیرالسلطان، باغ ارباب، کارخانه چیت‌سازی، باغ حاج عبدالحسین زرگر، باغ حاج علی محمد، باغ محمدکاظم مثقالی، باغهای حاج محمدحسین کازرونی، باغ میرزا حسین خان، باغ اسماعیل تاکی، باغ میرزا حسین خان تلگرافچی، باغ ابراهیم خان سرتیپ، باغ جنت، باغ برج، باغ محاسب‌الدوله، درب باغ مهیار، خرابات و قهوه‌خانه امیرالشریعه، اما امروزه از وجود مسکن بر روی نقشه اثری دیده نمی‌شود.

عباس‌آباد در دوره معاصر

محله عباس‌آباد از سالهای ۱۳۶۰ ق / ۱۳۲۰ ش به منطقه مسکونی تبدیل گردید و خیابانهای جدید از شمال به جنوب و از شرق به غرب محدوده جغرافیایی محله عباس‌آباد را تحت الشعاع تمدن جدید غربی قرار داد، خیابانهایی که از شمال به جنوب کشیده شده‌اند عبارت‌اند از: خیابان شمس‌آبادی، خیابان ابوذر (آذر)، خیابان اردیبهشت، خیابان دکتر بهشتی (شاپور قدیم)

خیابانهایی که از شرق به غرب امتداد دارند عبارت‌اند از: خیابان شیخ بهائی، خیابان پارس (کوالاامپور)، خیابان عباس‌آباد، خیابان مطهری (دنبال رودخانه) که به موازات ساحل رودخانه زاینده‌رود کشیده شده است.

محدوده جغرافیایی محله عباس‌آباد اصفهان در حال حاضر به شرح زیر است:

- ۱- شمال: ضلع جنوبی خیابان عباس‌آباد از تقاطع دکتر بهشتی تا چهارباغ
- ۲- جنوب: ضلع شمالی رودخانه زاینده‌رود از سی‌وسه پل تا پل فلزی
- ۳- شرق: ضلع غربی خیابان چهارباغ از تقاطع عباس‌آباد تا سی‌وسه پل
- ۴- غرب: ضلع شرقی خیابان دکتر بهشتی از پل فلزی تا تقاطع خیابان عباس‌آباد

۱- به سوی اصفهان. ص ۲۰۶ و ۲۱۶.
 ۲- همان.
 ۳- گنجینه آثار تاریخی اصفهان، صص ۲۸ و ۴۹ و ۴۸۹ و ۷۲۸.
 ۴- جی. بی. اولیویه. سفرنامه اولیویه. ترجمه محمدطاهر میرزا، تصحیح دکتر غلامرضا وهرام، انتشارات اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۷۱، ص ۱۱۴.
 ۵- تاریخ اصفهان، ص ۱۶۱، ۳۱۵، ۳۴۶.